

„Csoportunknak büszkesége Rákosi Mátyás arcképe...”

Farsangi hírversek a szocializmus idejéből.
Néhány új adalék a sajónémeti rabvágásról

CSILLA SCHELL

„The Pride of our Group / The Portrait of Mátyás Rákosi...”

Carnival News-verses from the Time of the Socialism. Some New Contributions
on Prisoner-cutting in Sajónémeti

398.1/.2(439)

398.332.1(439)

Key Words: Carnival Game, News-verse, Socialism, Revived Tradition.

A sajónémeti rabvágásról¹ a néprajzi szakirodalomban már alapos bemutatás született,² mégis érdemes történetét újabb források³ alapján áttekintenünk. Egyrészt azért, mert a szokás többször megjósolt kihalása nem következett be – 2004-ben újabb rabvágást rendeztek a sajónémetiek –, másrészt azért is, mert ezek az aktuális időkre szabott népi játékok – a falu határain messze túlmutatva – értékes adalékokkal szolgálnak a népi szokáskultúra változása tekintetében a szocializmus egész korszakára nézve. Emellett a rabvágás immár Sajónémeti kulturális profiljához is hozzátartozik: ma a község bemutatkozó honlapján is megemlítik.⁴

A sajónémeti rabvágás eredetéről nincsenek biztos adatok. Gyakoriságát sem sikerült még feltérképezni. Míg a 19. század második felében feltehetően többször kimutatható, a 20. század első felére eltűnik. A források úgy értelmezik, hogy 1911-ben az egri püspök érte el, hogy „a nép körében elterjedt, pogány sámáni eredetű, az egyház törvényeivel szembenálló szokásokat gyökeresen irtsák ki”, így ez oknál fogva a rabvágást „a felszabadulás utáni időkhöz szüneteltetni kellett”.⁵ A háború után – talán azért is, hogy a klérus reguláit ismét hatályon kívül helyezték – ismét felújításra kerül. Ezek időpontjai pontosabban rekonstruálhatóak. Ujváry Zoltán 1951-ben jegyezte le azt a szokást, amelyet 1953-ban felújítottak – írja 1957-ben. Tehát a szokás első felújítása a szocializmus legsötétebb idejére esett. 1966-ban újra megrendezték, majd pontosan 20 éves szünet után 1986-ban került sor újabb rabvágásra. (Hogy közben bizonyosan nem volt, az az 1986-os köszöntő beszédből derül ki.⁶) Majd 1996-ban, ill. legutóbb két évvel a tízéves évforduló előtt, 2004-ben rendeztek rabvágást.

A „farsangi ismerdás”-ként is emlegetett szokás a palóc vidéken kívül csak Sajónémetiben ismeretes. Lényege, hogy a falu elmúlt éveiben (évtizedeiben) megtörtént nevezetes jeles, de még inkább a kevésbé jeles eseményeket, tolvajlásokat, feltárt és homályban maradt kisebb-nagyobb bűnügyeket, akár egyes személyek pelengérré állításával is, versbe szedve (ez a bírói „vádirat”, amelyet előtte állítanak

össze) egy színjáték keretében előadják. A taláros „bírák” egyike a vádbeszéd pontjait nyilvánosan két rab fejére olvassa, akiket ezekért a bűnökért egyhangúlag elítélnék, majd „kivégeznek”. A kivégzés aktusát – amelyet az asszonyok siratása kíséri – az szimbolizálja, hogy a szalmán térdelő rabok fejéről leütnek egy-egy nagy cserépedényt a „tiloló nyelvével” – a közönség nagy kacaja közepette. Majd a két „halott” felpattan, és a kezdődő farsangi bál helyszínére szalad, s ezzel kezdetét veheti a bál, amely eredetileg húshagyókedd éjfélig tartott, amikor is a zenészek kezéből szó szerint kivették a vonót – böjt után már nincs szükség a hangszerekre. Ez a színjáték a farsangi játék tulajdonképpeni magja és a farsang csúcspontja, amelyhez számos hosszabb előzetes felvezető elem csatlakozhat (a rabok elfogása, börtönbe vetése, szökési kísérletek, a rabok bűjtatása, majd végleges elfogatása és a vesztőhelyre való kísérése egy felvonulás keretében a falun át). A rabvágás után pedig a farsangi bál megkezdéséig ismét csak beépülhetnek folklór programok.

Három esemény, három korszak: 1953, 1966, 1986

Ujváry Zoltán azoknál a játékoknál, ahol a legfőbb attrakció már „csak” a bíraskodásra korlátozódik, a fejlődés „utolsó stádiumáról” beszél: a rítus-szertartásból a színjátékká, új funkciójú népi komédiává való alakulásról.⁷ Ehhez kapcsolódva a kérdés ma az, milyen újabb, megváltozott funkcióval ruházódott fel ez a „népi komédia” az 1953-as, 1966-os, 1986-os felújítás során? A kérdést a bírói vádiratokból kiindulva próbáljuk megválaszolni.

Míg az 1950-es években a rabvágást még hagyományos háromnapos eseményként írják le (farsangvasárnaptól húshagyókedd éjfélig), addig az 1966-os és az 1986-os farsang a hétvégére korlátozódott, nyilván abból az okból is, hogy az emberekben még meglévő, a hagyományos (vallási) naptárhoz kapcsolódó böjtkezdetig tartó időszak tudatát elmossa, háttérbe szorítsák. Mint már említettük, a rabvágás az ítélethirdetés és a kivégzés aktusára koncentrálódik, s az ekörül kiépülő, a helyszínre való felvonulást megelőző események (rabok börtönbe vetése stb.) az 1950-es évekhez képest 1966-ban és 1986-ban egyre inkább visszaszorultak.

A három vádbeszéd összehasonlítása – mint ahogy azt a dátumokból gyaníthatjuk – a szocialista rendszer három politikailag és a társadalmi klíma szempontjából jól elkülöníthető szakaszának idejéből származván egészen különböző módon „írja le” a falu életében bekövetkezett eseményeket. Különböző az események kiválasztása, szerepe, de a leírói kezelés is.

Közös az, hogy a mindenkori verscsinálók név szerint ismertek. Emellett közös a négy soros, gyakran nyolc szótagos, a-a-b-b rímes forma és a „népies”, csiszolatlan, botladozó verslábak és (szándékosan?) ügyetlenkedő ritmus. Közös jegyek csak a bevezető és záró versszakoknál figyelhetők meg:

Bevezető (1966 és 1986):

*Összegyűlt a falu népe
E két rabló nézésére.
Halálra vannak ítélve
Azért vannak vasra verve.*

Záróvers (1953 és 1966):

*Mostan ítéletet mondunk,
Valamennyien itt vagyunk
Hogy itten már nincs kegyelem
Fejezzék le ezen percben.*

*Aki eztet el nem hiszi
Bikszádra menjen kérdezni
Ott lakik a kegyes atya,
Aki aztat megmondja.*

Azonban a tulajdonképpeni tartalmi közlés – a mindenkori bűnök, csínytevések és legkülönbözőbb események lajstroma – természetesen versenként különböző képet mutat. Mielőtt ezeket tárgyalnánk, áttekintjük a versek tartalmát címszavakra redukált formában.

1953-as hírvers:⁸

- F. S. házából elloptak és megkopasztottak nyolc csirkét; a felesége átkot mond a tolvajokra („Essen ki tőle a gyomra”).
- V. S.-nénál is próbálkoztak tyúklopással, de csak a tyúk nyakának „megragásáig” jutottak. A tyúktolvajoknak később csapdát állítottak.
- M. J.-né pincéjének „megnézték a belsejét” (krumplit loptak).
- F. K. pincéjéből bort loptak.
- Ezután egy-egy történet leírása következik 16 versszakban a „csoport életéből” (téeszcsoportról), amely megvilágítja, „Hogyan gazdálkodtak még akkor”: A szeptemberi putnoki vásáron a sajónémetiek megpróbálnak túladni Laci nevű lovukon, amelyet nem lehet befogni. 1000 forintért meg is veszik a lovat, majd az eladók, félve, hogy a turpisság hamar kiderül, hazasietnek, „Mert ha a Lacit befogja, / az a hámot elszakítja / Akkor pedig nagy a hiba / Láttuk, hogy milyen vállasak / Agyonvernek mindnyájunkat.” A vevők három nap múlva meg is jelennek, és keresik a brigádvezetőt, aki végül végső megoldásként a vágóhidat javasolja.
- A téesz III. számú csoportja tehenészetet alapított: 30 ezer forint állami támogatásból vették meg a teheneket.
- 6 versszakban újabb esetleírás következik: augusztus 8-án cséplés közben K. L. (nem derül ki, miért) leállította az áramot a munkások nagy elégedetlenségére: „Látják ez a csoport tagok / Mindenki vasvillát fogott.” Azonban végül K. – ezt sem tudni, mi okból – ismét bekapcsolta az áramot.
- A németiek jó munkát végeztek: „Előljártunk a járásba / A terménybeszolgáltatásba.” A cséplésnél elért eredményekért kapott vándorzászlót („szorgalmas munkánk gyümölcse”) a téeszelnöknő ünnepélyes keretek között adta át, s az aktust „szép beszéddel tolmácsolja”:

*Minden egyes csoporttagunk,
Akik e hazában vagyunk
Mondják el egy hangulatba
Éljen a Demokrácia.*

Az eseményhez a tanács fizette a „jó áldomást”.

- Mielőtt a vers következő csínytevés leírásához érne, egy a Rákosi tisztele-
tére fabrikált versszak következik:

*Csoportunknak büszkesége
Rákosi Mátyás arcképe
Tiszteli őt mindannyiunk
Akik e hazába lakunk.*

Végül még néhány büntett leírásáról olvashatunk:

- F. J.-nek ellopták a karóráját (4 versszak).
- Két háztartásból hízott ludat és számos csirkét loptak el az asszonyok nagy
kétségbeesésére.
- B. Z. oltványait betakargatták, úgy, hogy azok nem hajtottak ki.

A hírversre az adott időszak, azaz a kommunista diktatúra szelleme szemmel látha-
tóan rányomta a bélyegét. Közmeignyilatkozás nem létezhetett – ezek szerint még
egy farsangi hírvers sem – a rendszert („Éljen a Demokrácia”) és személy szerint a
diktátor Rákosit kultusz-szerűen dicsőítő obligát strófa nélkül, amelyet itt minden
tartalmi-logikai összefüggés nélkül biggyesztenek be a strófák közé.

A téveszbeli gazdasági élet leírása a súlyában is, terjedelmében is legexponál-
tabb rész annak megfelelően, hogy valóban ez foglalkoztathatta leginkább a közös-
ség életét, hiszen egzisztenciája ettől függött. A téesz életén kívül az állatlopások
leírása van előtérben, de ebben az időben még az a kérdés is felmerül, hogy vajon
nem élelmiszerszűkében követték-e el? (Lásd krumpzilopás.) Ma további informáci-
ók hiányában nehéz megmondani, hogy a libalopásról referáló versszak vicces-ironi-
kus olvasatú-e, avagy – az 1950-es évekre jellemző módon – tragikusan komoly:

*Tudjuk azt, hogy ha nem eszik
Az ember kiéhesedik.
Egy hízott ludat loptatok,
Amibe dúskálkodtatok.*

Valójában mindkét olvasat egyszerre van jelen.

Jellemző a leginkább szabotázscsökkentésként értelmezhető áramlekapcsolási akció
esete, amelynek pontos oka persze homályban marad. Talán itt érezhető legjobban,
igazából milyen „veszélyesen” alkalmazkodott a hírverselés műfaja az ez idő tájt oly
jellemző, mintegy a kollektív közösség nevében kimondott diktatórikus közítélkezés
szelleméhez: a vers pellengérré veszi a rendbontót, akinek egyéni akciója – így állít-
ják be – a további közösségi munka, azaz a haladás útjában áll, de végül a „jó
győz”, azaz téeszközösség sikeresen felülkerekedik a rendbontón (akinek egyéni in-
dokai, érvei még csak említésre sem méltóak).

1966-os hírvers:

- P. F.-nek tönkretették az oltványait.
- B. Z. pincéjéből ellopták legjobb borát.
- Idősebb F. Gy. tőkéről ellopták a szőlőt, de

*Ment ő rögvest a tanácsba
Hogy zshivány van a rokonságba
Felismerte mindazokat
Kik szőlőjében voltak.*

- T. P. be tudta bizonyítani, hogy nem lopott.
- B. J. munkásőr a szeszfőzdében eltörte a szemlész fokolóját, amelynek a fele árát ki kellett fizetnie.
- Sz. I.-né rózsáit egyik éjjel letépték.
- 5 versszakban leírás következik a tanács kezdeményezésére megindított hídépítés történetéről, ahol „sok baj volt a fennakadás”: megáradt a patak, ellopták a deszkapallókat, valamint 50 zsák (!) cementet. Majd végül, úgy tűnik, az elkészült híd sem lett tökéletes:

*Ez új hídnak van egy átka
A busz is elsüllyed rajta
Azt mondták a sofőrök
Ide többet nem jönnek.*

- Sz. M. néni új házat vett, a ház renoválása elhúzódik, s ő „most kapujában unatkozva [...] mindig a ktsz-t várja” (ktsz = kisipari termelőszövetkezet):

*De nem jönnek, az ebadtát,
Hogy a házat megcsinálják,
azt mondják, hogy majd jövőre,
De a végén nem lesz semmi belőle.*

- B. I. elment vadászni, és az úton beszakadt alatta jég, de szerencsére valaki kimentette: „Kihúzta s azt mondta: Benn maradt a gumicsizma.”
- öt versszakban leírás következik a nagy hó miatt csak nagy késéssel megérkezett kenyérszállítmány történetéről: Sz.-né kenyéret szeretett volna venni a családjának, s nagyon mérges lett, hogy neki már kenyér nem jutott, „csak” kifli.
- N. Gy. főkertész egyszer hazafelé menet egy cigány földijét azon kapta, hogy „a zöldséget megdézsmálta”, és erre „ő a csizmát fejéhez vágta”.
- a plébános úr kutyáját egy vadász agyonlőtte.
- Cs. J. kocsmáros „becsületes munkáját” hét versszakban „méltatja” a hírvers:

*Pálinkát vízzel vegyíti
Hogy a vendég torkát ne marja ki
A nagyon erős szilvórium. [...]*

*Pénzből tévesen ad vissza,
Mert szemüvegben nem láthatja
Húszas volt-e vagy ötvenes.*

sőt:

*a jó részeg vendégeket
Fölpofozza mindegyiket.*

- Cs. P. negyven kocsi trágyát vett 2000 Ft-ért, amit kivitetett szőlejébe, valaki azonban onnan ellopta a trágyáját.
- L. L., a Népfront elnöke barátait titokban hívja meg borozni:

*Feleségem meg ne tudja
Mert az utam ki lesz adva.*

Az 1966-os hírvers hangvétele az 1953-aséhoz képest sokkal könnyedebb, ironikusabb sokkal személyesebb és differenciáltabb mind a közélet, mind a magánélet eseményeinek prezentálásában. A tanácsai hídépítés leírása már majdhogynem (társadalom-)kritikusnak is nevezhető: nemcsak azt sugallja, hogy túl hosszú idő alatt készült el a híd („*Már egy éve, hogy megkezdték / Azóta be nem fejezték*”), és sok minden eltűnt az építkezés során, de végül nyíltan kritizálja, hogy az elkészült hidat még félre is tervezték (a buszok nem tudnak átmenni rajta).

Az emberek kisebb ügyes-bajos dolgait, a minden közösségben előforduló kisebb-nagyobb konfliktusokat is megverselik: pl. M. néni „*N.-ra ügy megharagudott / Őnáluk nem kártyázhatott*”. A „bűnök” valószínűbbek, életközeliak, pl. ha az utolsó vádpontra gondolunk, ahol azt szellőztetik, hogy L. L. felesége nem nézi jó szemmel a pincében borozgatást – ráadásul az is fokozza a dolog pikantériáját, hogy L. közéleti funkcionárius: a Népfront elnöke. Helyenként pedig maga a hírvers bíraskodik: pl. a T. P.-re vonatkozó strófában, akinek sikerült ugyan tisztáznia magát a lopás gyanúja alól („*a csúrije / Sok mindennel telegyűjtve. / Bizonyítják, hogy nem lopott, / Inkább ez a két átkozott*”), de az eset farsangi bíróságon való kihirdetése már önmagában ejt némi foltot a hírnevén. A főkertész erkölcsére is inkább egy-, mint kétértelmű célzást tesznek: „*Szorgoskodik egész nyáron, / Van munkása tizenhárom. / Többen vannak nőszemélyek, / Kedveli a feketét.*”

1986-os hírvers és a „kiértékelő összejövétel”

- K. E. háza renoválásakor (amely két évig tartott) elloptak hat vödör meszet.
- Hajnalban tejet loptak – pedig ő is volt a helyszínen.
- Egy „jó szomszéd” a tanácsnál feljelentette szomszédját, mert tyúkjá a közös udvarban kapar, ezért 3000 Ft bírságot kapott volna, de a tyúkot végül le kellett vágnia. Majd elment éjjeliőrnek, de ott is pórul járt, mert az őrbódét feltörték és kirabolták, többek között a Stihl-fűrész is elvitték, emiatt el is bocsátották.
- F. F. S. szőlőskerti kunyhóját feltörték, szerszámait ellopták, kunyhója fedelét leszedték.

- T. S.-nak, amíg elment az Alföldre terményt beszerezni, ellopták sok szilváját.
- B. B. -tól egy éjszaka elloptak 20 tojós tyúkot (B. mérgében a háza előtti mezőt megmérgezte („*Másoknak is legyen kára, ha tyúkba nem, hát libába*”).
- D. M.-nének felgyújtották nyolc boglyáját.
- Cs. P. (közismerten jó borász) egyszer hazavitt egy üveg bort a pincéjéből, s csak otthon vette észre: nem bor volt benne, hanem motorolaj.
- Amikor Sz. S. leadta lovait, „*majd elesett bánatába*”.
- Besúgták K. J.-t, aki sisak nélkül motorozott.
- K. J. (vagy a rendőr?) kutyáját megmérgezték.
- V. L. pincés sori konyhakertjét, amelyben a felesége zöldséget termesztett, megmérgezték, úgy, hogy minden elsárgult.
- K. A.-t rábeszélték, hogy adja el a Ladáját, hogy tehertaxis legyen, mert hogy

*Jobb lesz neki tehertaxi
azzal lehet jól keresn⁹*

*András hallgatott a szóra
Tehertaxis már azóta.
Sok pénzt keres közúton,
Segédje Kátai Márton.¹⁰*

- Az idős T. P. házát, amíg az először életében a Balatonon nyaralt, feldúlták, pálinkáját elvitték. Egy rokon észrevette, és a tolvajt „*vasvillával csapta nyakon*”. Lánya megírta neki a rossz hírt, és az idős úr „*rögtön a szívéhez kapott / És a Balatonba bukott*”.
- A tanácselnökről 8 strófa emlékezik meg. Munkáját így méltatja a hírvers:

*Közös községi tanácselnökünk,
Akit mi nagyon szeretünk.
Községünkért ő sokat tett
És helyesen cselekedett.*

*Mindenütt pártunkat fogta,
Ezt sok dolog bizonyítja.
Kultúrház és az iskola,
Mindkettő rendbe lett hozva.*

*Gázlerakat és rendelő,
ezek neki köszönhető.
Szeszfőzdénk se lett volna,
Ha nem elnökünk Kovács Béla.¹¹*

Majd pedig egy történet leírása következik: a sportpályához vezető fahidat lefűrésztették, és amikor a tanácselnök átment rajta, „*Beesett a nagy csalánba*” – még pedig „*rövid ujjú tergál ingbe*”.

- Valamelyik (nem megnevezett) elöljárónak kevés lett a pálinkája.

Az 1986-os vers is, az előzőekhez hasonlóan, számszerűleg legnagyobb súllyal a községben történt lopásokat taglalja, amelyeket a legkülönbözőbb okokból követtek el: akad közöttük feketehumorral elmondott történet (tehát valójában tragikus kicsengésű eset, mint pl. T. P.-é, akinek betörnek a házába a nyaralás alatt), és akad szándékosan okozott kártétel (terménymegmérgezés).

Új téma a kornak megfelelően a magánszektor, s a „maszekokról” mintha irigységgel keveredő elismeréssel számolnának be, mint pl. a következő strófában:

*Dezső Miklósné két lova
Sokat szalad a kocsiba.
Mert ő itt a szódagyáros,
A dolga az nem hiányos.*

*Magánszektor az ebadta
Van is neki jó kocsisa.¹²*

Majd a hírvers részletesen méltatja a községben tapasztalt infrastruktúra fejlődését is (kultúrház, iskola renoválása, gáztelep stb.). Viszont mindez – hangsúlyozza a vers – a tanácselnök jó munkájának köszönhető, akit (kissé a korábbi évtizedek kultuszára emlékeztető, hízelt) nyíltsággal dicsér; azonban a korábbi időkkel összehasonlítva azzal a fontos különbséggel, hogy a magasztaló strófa nem kívülről importált, standard szöveg, s nem országos érvényű személyiségre vonatkozik, hanem helyi „nagyságra” és a felső vezetést elismerő versszak nem „muszájból” került be, azaz hiánya pl. nem jár együtt szankcióval (mint a Rákosi-strófa esetében feltételezhető), hanem a tanácselnök munkájának dicsérete valójában (amennyire ezt csak magából a szövegből kiindulva vélhetjük) önkéntes alapon történik. Erre talán az is bizonyíték, hogy az 1966-os versben nem – sőt mint említettük, nem pozitívan (!) – emlékezik meg a tanácsról.

Az 1966-os hírvershez hasonlóan itt is találkozunk egyfajta feltáró, megnevező jellegű strófákkal, ahol fel nem derített esetben az esetleges tettesre történik célzás, persze olyan célzás, amelyet a közösség tagjai egyértelműen megértenek. A boglyák felégetésnél

*közre játszott egy valaki
Egy nagy hosszú kétlaki,
Mert mindég a határt járja
Ha nincsen az ózdi gyárba.*

De a hírvers a falubeli tekintélyeket is megnevezi, pl. Széles Sándort, aki olyan „dolgos ember, hogy a kosztot is a bakon eszi”, vagy a „volt MÁV-tiszt Berecz Béla, aki a faluban mintagazda”.

Az 1986-os rabvágásnak gondosan megírt foratókönyve van, amelyben a bírók (Népbíró I, Népbíró II, Népbíró III) szerepe fel van osztva, szövegeik között összekötőszövegek vannak, és a bírók egymást, sőt a „darab” elejét is (mint egy közönség-szórakoztató műsorban) szabályosan felkonferálják:

„Tisztelt Vendégek! Kedves sajonémetiek! Nagyon sok szeretettel köszöntök mindenkit a sajonémeti rabvágás szervezőbizottsága nevében.” A színjáték végén

pedig elbúcsúztatják és a további programra invitálják a megjelenteket: „Kedves Közönség! Műsorunknak vége! Menjünk, kövessük a rabokat! A Művelődési Házban színvonalas műsor fogja szórakoztatni a kedves vendégeket.”

Még a színjáték tematikájából való „kiszólást” is gondosan megszövegezték – lásd a III-as számú népbíró bemutatását:

„I. népbíró: Most egy új bíró fog maguknak még egy sor bűnlajstromot felolvasni. Most került ki az egyetemről. Ha esetleg nem úgy sikerül, mint kéne, elnézést kér érte.”

1986: Kiértékelő összejövétel

Az 1986-ban megtartott rabvágás után két héttel, február 21-én „kiértékelő összejövételre” került sor Sajónémetiben. Ennek egyrészt a szerzett tapasztalatok megbeszélése, másrészt a résztvevők és vendégek megvendéglése, munkájuk méltatása volt a célja. Dobosy így mérlegeli: „Egyöntetűen állapították meg, hogy a rendezvény a várakozásuknak megfelelően, jól sikerült. A vendégek is megelégedéssel távoztak. Az a véleményük alakult ki, hogy ezt a jövőben is megismétlik, illetve hagyományossá teszik a faluban ezt az ősi szokást.”¹³ A megvendéglés a „hulladék pénzből” történt, azaz „az eladott tojásból, szalonnából és a visszaváltott üvegek-ből” összegyűlt összegből.

Két verscsináló, Farkas Zoltán és Farkas Puskás Sándor a kiértékelő összejövételre újabb hírverset készített – minden előzetes felkérés nélkül. Ezekből egyrészt értékes információkat kapunk a rabvágás pontos lefolyásáról, a résztvevőkről, a pontos menetről. Másrészt megtudhatjuk, hogyan értékelték ezek a tapasztalt „szemtanúk” a lezajlott eseményt. Farkas Zoltán 20 versszakos versének első részében a rabvágást bevezető kántálást írja le, amelyet szombaton és vasárnap tartottak meg, s többek között a különleges vendégeket is megemlíti:

*Beköszöntött a vasárnap,
Megint kántáláshoz láttak,
De már akkor filmeztek is,
Debrecenből jött két ifi.*

*Filmeztek ők mindenhol,
Beleestek a nagy hóba,
Hogy még ezek azt nem tudták,
Megnyerték a jó pálinkát.*

Farkas Puskás költeménye sok „háttérinformációval” szolgál, pl. az ötlet megszületéséről, amely egyértelműen bizonyítja, hogy a rabvágást „felülről vezérelték”:

*Vezetőségnek volt vágya
Rendezzük meg mi ezt újra.
Lakosság is igényelte,
Mert nem látta már húsz éve.*

*Elindult a szervezkedés,
Gyűlés után, újra gyűlés.
Szereplők kiválasztása
És hogy, kinek mi lesz dolga.*

Valamint a szervezésben oroszlánrészt vett ki egy tanár, „Adorján Lajos bácsi, [...] a rabvágás menedzsere”. Tehát valójában a helyi vezetésből és további értelmiségiekből rekrutálódott egy csoport, amelynek tagjai „megszervezték a műsort”.

Míg az egész farsangi játék teljességgel férfikézben volt (minden időkből minden verscsináló, minden bíró és szereplő férfi volt), a logisztikai feladatok lebonyolítása, főképp a farsangi bál megteremtéséhez mindenkor elengedhetetlenül szükséges jó étel-ital biztosítása – a nőkre hárult. Nem tudni pontosan, mennyi a „farsangi tréfa” következő versszakban, amely tanúsága szerint az asszonyok jobbnak látják ezt a feladatot maguk között elintézni:

*Ha készítsük [sic!] majd az uzsonnát,
Senki ne hozza az urát.
Segíteni ügyse tudnak,
Csak az ivás körül vannak.*

Hogy a farsangi rabvágás 1986-ra valami egészen mássá lett, ami korábban volt, az bizonyos, de természetesen csak a szövegek alapján, tehát empirikus kutatások hiányában nem lehet tisztázni pontosan ezt az átalakulást. Néhány szempont a szövegekből azonban már nagyjából sejteni a változás irányát: Ahogy láttuk, a rabvágást nem alulról kezdeményezik, sőt menedzselésről van szó. A szereplők a népből rekrutálódnak (lásd a friss diplomás bíró), a szerepek felosztása a felső szintű vezetőségi gyűlés ügye. Puskás kiértékelő verse 1986-ból nem hagy kétséget afelől, hogy a falubeliek pontosan tudták, hogy a rabvágással a falunak hírnevet szerezhetnek:

*Jó hírnév ez községünkre
Válják ez becsületünkre.*

Figyelemre méltó az aktőrök előtérbe kerülése 1986-ban. Míg az 1953-as előkészület még jórészt hagyományos közösségi szervezést, ill. spontán benyomást kelt – ennél szervezőbizottságnak nincs nyoma, hiszen itt még „esti beszélgetés, játék, kártyázás közben alakul ki rendszerint, hogy mit vegyenek bele a versbe, s közben a korábbi, idős, neves verscsinálókval is konzultálnak¹⁴ –, addig az 1986-os rabvágás mondhatni szakszervezeti, ill. állami kultúrszervezeti „védnökség” alá kerül: a hivatalos meghívó plakáton támogatók egész listája olvasható – kezdve a tekintélyes ipari egységek szakszervezeteivel (pl. Borsodi Szénbányák Vállalat Szakszervezeti Bizottsága, Ózdi Kohászati Üzemek Szakszervezeti Bizottsága), KISZ, valamint téveszképviseléseken át különböző művelődési házakig. Úgy is mondhatnánk, hogy a népi színjáték „állami népivé” alakult.

A sajonémeti rabvágás tanulságos jelenség, s mint olyan közösségi aktivitás, amelyet időbeli szünetekkel – de amellet egy bizonyos kontinuitásra való törekvéssel – végeztek különböző aktőrök. A fennmaradt vádbeszédek a szocialista rendszer különböző korszakaiból ugyanazon falu mégis eltérő gazdasági-társadalmi hátterű,

változó közösségi életének egyes mozzanataira világítanak rá. Bár a hírversek minden egyes korszakban első pillantásra csak a szűk közösség életét érintő eseményeket írják le, mégis az adott falu közegét messze meghaladó az, hogy *mit* és *hogyan* írnak le. A kiverselés az 1950-es években ideológiai okokból helyenként igen beszűkül, míg 1966-ban összehasonlíthatatlanul nyíltabb és kritikusabb. Az 1986-os rabvágást pedig, úgy tűnik, helyi szervek „mendezték” a népi kultúrát felkarolni hivatott szocialista kultúraszervezés irányvonalainak szellemében. A farsangi népi játékot *megrendezték* – a népnek.

Ha a legutóbbi, 2004-ben megrendezett rabvágás sajtóviSSHangjába tekintünk, feltűnik a szokás történelmi gyökereinek előtérbe kerülése. Annak ellenére, hogy a tudományos irodalom ezt valójában kevésbé tudja alátámasztani, napjainkban virulnak a szokás narratívájához kapcsolódó legendás elemek, mint például az, hogy a rabvágás talán a nemesi pallosjog eltörléséhez köthető lenne, avagy az 1560-es évek török megszállásához, amikor pogány áldozatokat mutattak be, sőt a szokás esetleg a betelepülő németektől (?) eredeztethető.¹⁵

Mindez ismét azt erősíti meg – ami napjainkban sok hasonló szokás esetében is megfigyelhető –, hogy az aktuális jelen számára milyen rendkívüli jelentőséggel bír egy lehetőleg minél régebbi történelmi múltig visszavezethető kontinuitás felmutatása, amely által többek között az immár elmúlt és meghaladott (szocialista) korszak a hagyomány életében kis epizóddá törpül.

Jegyzetek

1. Ez a dolgozat a sajjónémeti önkormányzattól, Széles Annamária részéről a németországi *folklore europaea* adatbank számára beküldött adalékok segítségével készült. Ezúttal is köszönetet mondunk Széles Annamáriának, aki a rendelkezésünkre bocsátott anyagok által nemcsak ennek a dolgozatnak a megírását tette lehetővé, hanem az esemény leírását és képeit tartalmazó adatlapot is rendelkezésünkre bocsátotta, amely a *folklore euopaea* adatbank kísérleti adattárban online megtekinthető a <http://folklore-europaea.uni-freiburg.de> internetcímen, s ott Magyarország/Sajjónémeti keresőszavak segítségével érhető el.
2. Ujváry Zoltán: Egy farsangi játék funkciójának kérdéséhez. *Ethnographia*, 1957, 143–160. p. A szokás történetére vonatkozóan Ujváry idézi a korábbi vonatkozó irodalmat: Istvánffy Gyula: A borsodmegyei palócok. *Ethnographia*, XXII. évf. (1911). Istvánffy palóccokként beszél a „barkók” népcsoportjáról, amelyhez Ujváry Sajjónémeti községét is hozzásorolja. Lásd még Ujváry Zoltán: A halállal büntető ítélkező-kivégző játékok. In uő: *Népi színjátékok és maszkos szokások*. Debrecen, 1997, 109–123. p.
3. A következő újabb adalékokról van szó: Dobosy László: *Farsangi rabvágás újabb megrendezése Sajjónémetiben*. Ózd, 1986. Kézirat, 62 gépelt oldal; Névtelen tanulmány (a továbbiakban: N. N.). Cím lap nélküli 22 oldal terjedelmű dolgozat, amelyet a szerző „pályázatnak” nevez. A kópián név sajnos nem szerepel. Valószínűleg nem sokkal az 1966-os rabvágás után, legkésőbb az 1970-es években keletkezhetett. Míg a dolgozatban közölt adatokat nem áll módomban verifikálni, a gondosan legépelt idézett hírversek hitelességéhez nem férhet kétség; Képek az 1966-os, 1986-os és a 2004-es rabvágásról, valamint újságcikkek, meghívó plakát. (Az 1996-os rabvágásról jelenleg nincsenek dokumentumaink.)

4. Ez olvasható: „Rabvágás – a tél temetése, tavasz köszöntése, helyi játék, melyet farsangkor játszanak el a község lakosai.” Az oldal utolsó megtekintése 2009. május 6-án.
5. N. N. 4. p.
6. Dobosy: i. m. 1986, 22. p.
7. Ujváry: i. m. 122. p.
8. Ezek a farsangkor előadott versek természetesen nem tekinthetők a szokott értelemben vett „hírverseknek”, hiszen a farsangi kontextusban adják őket elő, amely egy speciális kommunikációs szituáció. Mivel azonban azokkal rokonságban állnak, így – jobb híján – ezt a terminust alkalmazzuk.
9. Dobosy: i. m. 29. p.
10. Dobosy: i. m. 30. p.
11. Dobosy 1986, 31.
12. Dobosy 1986, 27.
13. Dobosy: i. m. 36. p. Dobosynál ugyan nem találunk forráshivatkozást, mégis munkája keletkezésének időbeli közelsége folytán támaszkodhatunk rá.
14. Ujváry: i. m. 145. p.
15. K. I.: Visszaállították a halálbüntetést. Két bűnöző feje hullt a porba a „rabvágás” nevű farsangi játékon. In *Ózdi Közélet*, Tükör

1. kép. A 2004-es rabvágás bírái (2004). Fotó: Széles Annamária / Sajónémeti Önkormányzat

2. kép. Elővezetik a „rabot” (2004). Fotó: Széles Annamária / Sajónémeti Önkormányzat

3. kép. Farsangi felvonulás (2004). Fotó: Széles Annamária / Sajónémeti Önkormányzat

CSILLA SCHELL

„THE PRIDE OF OUR GROUP / THE PORTRAIT OF MÁTYÁS RÁKOSI...”

CARNIVAL NEWS-VERSES FROM THE TIME OF THE SOCIALISM. SOME NEW CONTRIBUTIONS ON PRISONER-CUTTING IN SAJÓNÉMETI

The carnival custom called prisoner-cutting (or prisoner-carrying) is known only in Sajónémeti, except for the palócvidek. Its essence is that within the framework of a „court case“ one or two „prisoners“ are called guilty of all the crimes committed in the village (robbery, theft, tricking), for which „the prisoners“ have to die (a big pot is stroke from their head). The custom was revived after the Second World War in 1953, then organised again in 1966, 1986, 1996 and 2004. The study compares an indictment comprising of three crimes (news-verses) (from 1953, 1966, and 1986), that reflect the three different periods of the socialism and accordingly, they describe the eminent and less eminent events that happened in the village, in a different way.